

А2006

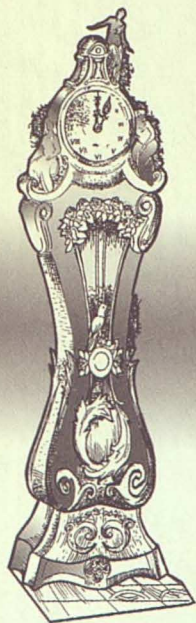
5755 қ

балалар әдебиеті

ӘЛЕМ
ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ
ЕРТЕГІЛЕРІ

11 2006/5755

ВБК 84(0)

9 52

Әлем балалар әдебиеті

ӘЛЕМ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ЕРТЕГІЛЕРІ

Алматы
«Балауса» баспасы
2005

ББК 84(0)

Ә 52

*Қазақстан Республикасы Мәдениет,
ақпарат және спорт министрлігі Ақпарат және мұрағат
комитетінің «Әлеуметтік маңызды әдебиет түрлерін өзірлеу
және шығару» бағдарламасы бойынша шығарылып отыр.*

Ақылдастар алқасы:

*Есетжан Қосубаев
Жанаханов Қайсар
Қадыр Мырза Әли – төраға
Әлібек Асқаров
Райхан Мәженқызы
Абылайхан Құлбаев
Әбілмәжін Жұмабаев
Оразақын Асқар
Сұлтан Қалиев*

Ә 52 **Әлем халықтарының ертегілері. Құрастырған:**
О.Асқар. – Алматы: «Балауса» баспасы, 2005. – 512
бет.

Бұл әлем балалар әдебиетіне арналған 50 томдық-
тың бірі.

ISBN 9965-672-40-7

Ә $\frac{4804000000}{411(05)-05}$

ББК 84(0)

ISBN 9965-672-40-7

© «Балауса» баспасы, 2005
© Құрастырушы О. Асқар
© Дизайнер Ж.Болатаев

АЛҒЫСӨЗ

Ертегі деген атаудың өзінен ең алдымен бір асыл тектілік аңғарылады. Ақсақалды атамызды, ақ жаулықты өжемізді еске салады. Балалық бал дәурен көз алдымызда көлбеңдей қалады. Өмірде сирек кездесетін бекзат аға-жеңгелер, жаны жайсаң жақсы тең-тұстар жадымызға келеді. Ата-әжелер ең алдымен ертеке айтып беретіндігімен еске түссе, аға-жеңге, тең-тұстар ақ жарқын мінезімен, қайырымды-мейірімділігімен, өнерлі үлгі-өнегесімен еске түседі. Соңғылары жайында:

– Пәленшекең қандай кісі? – деген сұраққа, оны жақсы көретін таныс-білісі:

– Ой, ол кісі бір ертегі ғой, – деп жауап береді. Бұл арада ол кісінің де ертеке айтатындығынан емес, жалпы өзінің тұмысында иманжүзді, ізгі жанды, естен кетпес елеулі тұлға екендігінен хабар береді. Тіпті алыстағы бір алдыңғы қатарлы өркениетті, жері де, елі де бай таңғажайып тамаша елде болып келген өріптесіңнен:

– Барған жерің қандай ел екен?– деген сұрағына ол «Ертектегідей» деп қысқа да, нұсқа жауап берсе, сен толық қанағаттанғандай боласың. Ол елде кез келген кісі көздеген арманына жететін, әділдік салтанат құратын, бай да бақытты ел екенінен толық мәлімет алғандай боласың.

Бұл: «Ертекте ешқандай қиыншылық, кедейлік, әділетсіздік болмайды» деген сөз емес. Болғанда қандай?! Ертекте өмірдегінің әкесіндей қиындық-кедергілер кездеседі. Бірақ түптің түбінде қандайын болса да адамдар жеңеді. Ненің болса да нәтижесі көңілдегідей болады. Ертекте кімге тіпті неге болса да жасаған жақсылығың еселене қайтады. Онда жаңуарлар да, жәндіктер де, ағаш та, тас та әділдікке көмекке келеді. Қажет болса адамша тіл де қатады.

Кейде өмірдегі бір жағымды жағдайды сүйсіне айта бастаған жолдасына, тыңдаушы:

– Ондай ертегінді айтпай-ақ қой, – деп қарсыласады.

Сырттай қарағанда ертекті менсінбегендей болып көрінгенімен, тереңірек үңілсең «Ондай жақсылықтар ертеkte болғанымен өмірде болмайды» деп өмірді төмен санап, ертекті жоғары қойып тұрғанын ұғыну қиын емес. Сөйтіп ертекке шаң жұқпайды. Өйткені ертеқ халықтың үміт-тілегінен, аңсар-арманынан, ұшқыр қиялынан туған. Ол өнер алды – қызыл тіл деп аталатын көркем әдебиет дейтін рухани әлемнің қайнар бұлағының бірі. Бірі дейтініміз біз сәби болып жарық дүниеге келгенде ең алғаш еститініміз анамыздың бесік жыры. Ес біле бастағанымызда енді бесік жырына ертеқ жалғасады. Оны әкешемізге қоса көбінше ата-әжелеріміз айтады.

Ертеде кітап, радио, теледидар жоқ кезде ертеқ тек ауызша ғана айтылатын. Оны балалар ғана емес, үлкендер де тыңдайтын. Ертекке балалардың үйір болатыны соншалық тіпті кешке жақын ертеқ айтып бермесең, ұйықтамай қоятын. Бертін келе ертеқ жинаушылар шықты. Ертеқ кітапқа енетін болды. Мультфильмдерге айналып, кино экранынан, теледидарлардан көрінетін болды.

Әр ел өз халқының ғана ертеқтерімен шектеліп қалмай аударма арқылы өзге ұлт, халықтардың да ертегілерімен танысатын жағдайға жетті. Әр ел ертегілерінің бір-бірінен айырмасын, өзара ұқсастықтарын, ерекшеліктерін байқауға да, зерттеуге де мүмкіндік туды. Бұрын ертеқтер фольклор ретінде тек авторсыз тек халық әдебиеті болып ауызша ғана айтылатын болса, бертін келе әдебиеті дамыған алдыңғы қатарлы елдерде ертеқ шығаратын жазушылар пайда бола бастады. Қазақстанда жасамыс та, жас та бірен-саран ертеқші жазушылар енді-енді шығып келеді.

«Балауса» баспасы әлем балалар әдебиетінің 50 томдығын «Қазақ ертегілерінен» бастаған. Одан кейінгі томдарының бірінде атақты чех ертеқшісі Божена Немцованың «Алтын» және «Күміс» деген екі кітабын бір томдыққа біріктіріп, қазақ тілінде шығардық. Данияның әйгілі ертеқшісі Ханс Андерсеннің ертегілерін қазақ тілінде жеке бір том етіп және жарық көрсеттік. Енді міне, «Әлем халықтарының ертегілерін» бір том етіп құрастырып, назарларыңызға ұсынып отырмыз.

Сонымен ертеқ дегеніміз ойдан шығарылған сиқырлы, қызықты, тұрмыстық сипаты бар оқиғаларды ауызша әңгімелеу.

Ал, балалар, өз еліміздің де, өзге халықтардың да ертеқтерін оқындар, өзара салыстырындар. Оқығандарыңды еске сақтап бір-біріне ауызша айтындар. Реті келіп жатса өздерің де ертеқ ойлап шығарындар! Тілдерің жаттығады, ойларың кеңейеді. Оның пайдасы шаш-етектен.

Оразақын АСҚАР

АЗИЯ

**Халықтарының
ертегілері**

I бөлім.

Аударған

Күләнда Ұзақбаева

II бөлім.

Аударған

Сүйіндік Жанысбаев

I бөлім

Үнді ертегілері

АЛТЫН БАЛЫҚ

Баяғыда бір үлкен өзеннің жағасында, мыжырайған жаман күркеде шал мен кемпір өмір сүріпті. Өздері тақыр кедей екен: шал күнде өзенге барып, балық аулап әкеліп, сорпалап немесе отқа қақтап пісіреді де, соны талғажау етіп өмір сүріп жатады. Шалдың қармағына ештеңе ілінбеген күндері мүлде ашқарын отырады екен.

Сол өзенде су әміршісі, алтын дидарлы Жалал Камани деген құдай мекендейді. Бір күні шал өзеннен ау тартса, ау зілдей ауыр екен, шал оны әрең дегенде өзен жағасына тартып шығарады. Жалтылдаған алтыннан көзі қарығып, жұма қояды: көзін ашып қараса, ау ішінде жалт-жұлт еткен дәл бір саф алтыннан құйылғандай үлкен балық жатыр екен. Қанатын желбіретіп, мұртын жыбырлатып, көзі бажырайып, шалға тесіле қарайды. Алтын балық қарт балықшыға:

– Өлтіре көрме мені, қария, үйіңе де апарма. Жөніме қоя беріп, керегінді сұрай бер, – дейді.

– Не сұраймын мен сенен, ғажайып балық? – дейді шал. – Басымда жөнді баспанам, ішер ас, киер киімім де жоқ. Егер рақымың түсіп, осының бәрін маған сыйласан, саған өле-өлгенше риза болармын.

Балық шалдың сөзін тындап болып, құйрығын шолп еткізіп:

– Ештеңеге аландамай жүре бер, қария. Үйің де, тамағың да, киімің де болады, – дейді.

Шал балықты өзенге қоя береді де, үйіне қарай жөнеледі. Үйіне келіп, баспанасын танымай қалады: жаман күркесінің орнында бөренеден қиылған ғажап үй тұр, ішінде қонақтарға арналған орындықтар, табақ-та-

бақ ақ күріш, мейрамдарда киетін сан алуан сәнді киім жайнап тұр. Бұны көріп, шал кемпіріне:

– Көрдің бе, кемпірім, қандай олжаға кенелгенімізді. Бүгін ауыма түскен алтын балыққа алғысыңды айт. Өзін босатып жібергенім үшін осылай жарылқай салды. Жоқшылықтың азабы осымен бітті, – дейді.

Шалының сөзін ақырына дейін тыңдаған кемпір, қатты күрсініп, басын шайқап:

– Әй, шалым-ай! Біраз жасқа жетсең де, ақылын жаңа туған нәрестенің ақылынан аспапты. Болымсыз нәрсеге мәзең. Күрішті жеп, киімді тоздырамыз, әрі қарай не істемекпіз? Қайта бар да, балықтан патшаның сарайындай әдемі, кең үй, бес қызметші сұра. Іші алтынга толы болсын, күріш пен қарамыққа қамбалар толсын, өсік алдында жаңа арбалар мен соқалар, қорада ондаған өгіз тұрсын... Сосын сені староста етсін, маңайдағы елдің бәрі бізді сыйлап, бағынатын болсын. Бар, осының бәрін сұрап алмайынша үйге қайтпа! – дейді.

Шалдың мүлдем барғысы жоқ-ты, бірақ кемпірімен де жанжалдасқысы келмейді. Өзеннің жағасына барып отырып, балықты шақырады:

– Шықшы бері, ғажайып балығым! Жағаға жүзіп келші, алтын балығым!

Біраздан соң су толқынданып, қанатын желбіретіп, мұртын жыбырлатып, бажырайған көзімен шалға тесіле қарап, алтын балық жағаға жүзіп келеді.

– Тыңдашы, ғажайып балығым, менің сенен сұрағаным аз көрінеді. Кемпірім разы болмай жатыр. Ол пақыр мені күллі аймаққа староста етсін. Кең сарайдай үйіміз, бес қызметші, ондаған жегін өгіз, қамба толған күріш, түрлі алтын әшекей, мол ақша болсын дейді...

Бәрін тыңдап болған балық, құйрығын бұлған еткізіп:

– Жарайды, солай-ақ болсын! – деп қайтадан өзенге сүнгін кетеді.

Шал үйіне қайтады. Қараса, айнала жол жағалай даңғыраларын соғып, сырнайларын тартып, қолдарына қымбат сыйлықтарымен гүлдерін ұстаған жұрт, біреуді күткендей орындарынан қозғалмай тұр. Шалдың келе жатқанын көре сала, бәрі алдына келіп, тізелерін бүгіп, тағзым етіп:

– Староста, староста! Міне, біздің сүйікті староста-мыз!.. – деп айқайға басады.

Содан қайта даңғыралар соғылып, сырнайлар тартылып, шаруалар шалды әдемі зембілге отырғызып, иықтарына салып көтеріп, үйіне алып келеді. Шалдың үйі бұрынғы үй емес – кең сарай, үй іші толған өзі балықтан сұраған жиһаздар.

Осыдан былай кемпір-шал уайым-қайғысыз, бақытты өмір сүреді, бөрі де жеткілікті сияқты, бірақ кемпір зарлауын қоймайды. Бір ай өтпей-ақ кемпір тағы да шалының мазасын алады...

– Осы да құрмет-сый болып па? Староста деген кімнің шікірәсі? Жоқ, болмайды, сен балыққа қайта барып, тағы да жақсылап сұрауың керек: сені күллі әлемге махараджа¹ етсін. Бар, қартым, жалынып сұра, әйтпесе кемпірім күн көрсетпейтін болды де...

– Бармаймын, – дейді шал. – Аш-жалаңаш тұрғанымызды қалайша тез ұмыттың? Тамақ, жана үй, киім беріп жарылқаған осы балық емес пе! Бізді осындай мол байлыққа кенелтіп, мені аймақтағы бірінші адам еткені саған аз ба... Бұдан артық не керек саған?

Шал қанша керісіп-таласса да, қарсыласса да, кемпірі бой бермеді: бар да бар деп болмайды. Бишара шал қайтсін, тағы да өзенге баруына тура келеді. Өзеннің жағасына отырып алып, балықты шақыра бастайды:

– Жүзіп шықшы, ғажайып балығым! Жағаға жақындашы, алтын балығым!

Бір рет шақырды балықты, екінші, үшінші рет шақырды... Бірақ су бетіне ешкім шықпады, бейне өзенде ешқандай алтын балық болмағандай. Шал көпке дейін тосып отырды, содан соң бір күрсінді де, үйіне қарай ілбіді. Қараса, балық берген баяғы сәнді үйінің орнында бұрынғы жаман күркесі тұр, күркенің ішінде кемпірі отыр. Кемпірдің үстінде бұрынғы ескі-құсқы киімі, шашы жалбырап, көзі былшықтанып, қайғырып жылап отыр.

Шал оған қарап тұрып:

– Әй, кемпір, кемпір... Айтпадым ба мен саған: көп сұраймын деп, аздан айрыласың деп. Кемпірім, қолда

¹Махараджа – ұлы әмірші.

барынды қанағат қыл демедім бе? Сен мені тындадың ба, сол айтқаным келді емес пе! Енді несіне жылап отырсың? – дейді.

ҚАТПА

Үшсе асқа, кісе киімге жарымаған бір адам тұрмыс тауқыметінен жүдеп, қырым еті жоқ қатпаға айналыпты. Бір күні ол үй-күйін, бала-шағасын тастап, дүние кезіп кетіпті. Жол-жөнекей қалың орманнан өтуі керек-ті. Онда жолбарыс, барыс сияқты небір жыртқыш аңдар жүретін. Қатпа өзінің тапқырлығына сеніп, орман ішіне жалғыз енеді.

Ол жан-жағын байқап, аңдардан сақтанып жүреді. Орманның қалың жеріне кіре бергенде гүрілдеген жан түршігерлік дауыс естіледі, бірақ нендей аң екені түсініксіз еді. Жолбарыс пен барыстың даусына тіпті ұқсамайды. Қатпа қатты қорқып кетіп, басына шығатын биік ағаш іздейді. Кенет қарсы келе жатқан дәу құбыжықты көреді. Таудай үлкен, күйедей қара. Шашы тікірейген. Шекесінде мүйізі бар, аузы даладай, тістері ойдақ-сойдақ, тырнақтары өткір қылыштай. Оның үстіне өзі күж-күж етеді.

Қатпа мұндай құбыжықты көргенде басы айналып, денесі түршігіп кетеді. Осы кезде ақылды адамдардың басына іс түссе, ақылыңнан адаспа деген кеңесі ойына оралады. Дереву есін жиып:

– Тоқта, сайтан! Қозғалма! Әйтпесе өртеймін! – деп айқайлайды.

Дәу қарқылдап күледі. Оның күлкісінен бүкіл орман шулап қоя береді. Қорқыныштан ағаштар шайқалады. Құстар да балапандарын бауырына басып, тым-тырыс бола қалады. Жолбарыс, барыс, қасқырлар бет-бетімен қашады. Ал қатпа орнынан тырп етпейді.

– Сақтан, қара сайтан! – деп айқай салады ол. – Сен менің кім екенімді білмейсің ғой, әйтпесе бұл жерден жым-жылас жоғалар едің. Міне, қарашы! Менің қалтамдағы қорап ішінде сенен де зор дәу отыр.

Ол сөйдеп қалтасынан айнасын алып, дәуге көрсетеді. Дәудің көзі қанталап, онан сайын қорқынышты бола түседі. Ол өзін айнадан көріп, қорқып кетеді. Егер мынадай алыпты кішкентай қорапқа тығып қойса, ол шынымен теңдессіз күшті екен деп ойлап, дірілдеп-қалтырап:

– Мырза! Қоя бер мені. Бір қажетіңе жарармын, – дейді.

Қатпа күліп:

– Жіберуің жіберейін, тек есінде болсын: мен шақырған кезде келетін бол, – дейді.

Дәу келіседі. Ол шашының бір талын қатпаға беріп:

– Мен қажет болсам, бір тал шашымды тұтатарсың, – депті.

Осыны айтып қоштасып, күркіреп жөніне кетеді. Ал Қатпа болса, қуана-қуана орман ішімен әрі қарай жөней береді.

Қатпа бір қалаға жетіп, сонда тұрып қалады. Бір күні сол қаланың патшасына бір күшті палуан келіп:

– Сенің палуандарыңмен күш сынасқым келеді, – дейді.

Патша өз палуандарын бірінен соң бірін күш сынасуға шығарды, бірақ әлгі палуанмен ешкім теңдесе алмайды. Сонда патша өз игілігіндегі елді мекендерге жар салындар деп бұйырады:

– Кімде-кім жат елдің палуанын жеңсе, сол мол сыйлық алады!

Қаншама жар салса да, патшалықтан ешкім шыға қоймады. Осы кезде патшаға Қатпа келіп:

– Палуанмен күресуге мен шығам, – дейді.

Патша оның түріне қарап, мынаның дәмесін қара деп күліп жіберді. Ал Қатпа күресемін деп қояр емес.

Патша жат елдік палуанды шақырып:

– Мына адаммен күреске түсесің бе? – деп сұрайды.

Палуан Қатпаға менсінбей қарайды. Ал ол болса:

– Мен сені бірден-ақ алып соғамын, – дейді.

Ақыры палуан шыдай алмай:

– Жарайды, кел, күресейік, – дейді.

Палуандарға күресетін жер дайындалады. Халық қаптап кетеді. Осы кезде Қатпа бір тал шашты алып, тұтата қойса, дәу келе қалады. Қатпа оған:

– Бүгін палуанмен күресуім керек, мен онымен жағаласқан кезде, оны жығылатындай етсең болады, – дейді.

– Қам жеме, айтқаныңды бұлжытпай орындаймын, – дейді дәу.

Екі палуан ортаға шығады. Қатпа мен палуанға қарап, халық күле бастайды. Палуан қатуланып, Қатпаға ұмтылады. Бірақ дәу оны Қатпаға жеткізбей жерге сұлата салады. Жұрт таң-тамаша болады. Патша Қатпаға сыйлық беріп, палуандарының бастығы етіп сайлайды. Сол кезден бастап ол қызық дәурен сүре бастайды.

Содан біраз уақыт өтеді. Қалаға жақын орманда қаһарлы жолбарыс пайда болып, өткен-кеткендердің бәрін өлтіре береді. Қорыққаннан жұрт ол жақпен жүруді де қояды. Сонда патша халықты жиып алып:

– Кімде-кім жолбарысты өлтірсе, немесе тірідей маған алып кеп берсе, сол адамға мол сыйлық беремін, – дейді.

Сонда палуандар өз бастығын көрсетіп:

– Тек осының ғана қолынан келеді, – дейді.

Патша Қатпаны шақырып алып, жолбарысты өлтір деп бұйрық береді.

Ол оған:

– Мәртебелім! Сенің қаһарына кім қарсы тұрар, жолбарыстың өзі-ақ алдына келеді, – дейді.

Патша оның сөзіне сенбейді. Ал Қатпа орманға келіп, алыңты шақырып алады да, жолбарысты ұстауын керек дейді. Айтты болды. Сол сәтте жолбарыс патшаның алдына келеді. Құйрығын қысып келе жатқан жолбарысты көрген патша, одан бетер танданады. Қатпаға мол сыйлық беріп, өзінің бас кеңесшісі етіп тағайындайды.

Қатпа кеңесші болғаннан кейін патшаға:

– Әскерді тарату керек. Мен саған қызмет етіп жүргенде олардың қажеті бола қоймас, – дейді.

Әуелі патша оның сөзіне құлақ аса қоймайды. Содан соң әскердің біразын алып қалып, қалғандарын тарқатып жібереді.

Патшаның әскерін таратып жібергенін білген дұшпандары қуанып, оған қарсы соғыс ашпақшы болып, қорқытады. Халық әскеріміз жоқ қой, қалай соғыспақпыз деп дүрлігісіп қалады. Әскерлердің біразы қалады.

біразы далада жүр. Патша тағы да Қатпаны шақыртып алып:

– Ал енді қалай соғысамыз? – дейді.

Қатпа сонда:

– Қам жеме, махараджа. Ертең жауға қарсы өзім-ақ шығамын. Көрерсің, жау әскерлері тым-тырақай кашатын болады, – дейді.

Патша оған сенбейді. Ішінен оны қатты балағаттайды. Бірақ болған іске не шара.

Келесі күні таңертең Қатпа шашты тұтатса, жәу жетіп келеді. Қатпа оған болған істі баяндап:

– Жауды айдап шығып, патшасын тұтқынға алудың айласын тап, – деп өтінеді.

Дәу оған бір уыс жасымық беріп:

– Қорықпай соғысқа бар. Жау әскерлері жақындап келген кезде, мына жасымықты соларға қарай шашып жібер, қалғанын өзім істеймін, – дейді.

Қатпа соғысуға кетеді. Зәресі ұшқан патша оған батасын беріп, аттандырады. Жау патшасы әскерлеріне қарсы жалғыз адамның келе жатқанын көріп, аңтан болады. Ол жауынгерлеріне ана арсызды тірідей тұтқындандар деп бұйырады.

Жау әскерлері Қатпаға жақындап қалғанда, ол жасымықты шашып жібереді де, жау әскері түк көрмей тырмаланып қалады. Олар өзара кескілесіп, шат-шөлекейлері шығады. Ал Қатпа жаудың патшасын қолға түсіріп, аяқ-қолын кісендеп, қалаға алып келеді. Патша оған бұрынғысынан да көп сыйлық беріп, жеңілген елдің тағына отырғызады.

ҮШ ХАНЗАДА

Баяғы заманда бір патша өмір сүрген екен. Оның өнері бірінен бірі асқан үш ұлы болыпты. Олар өжет те, ақылды, әрі парасатты екен. Патша қартайған кезде патшалығын тастап, қалған өмірін сопылықпен өткізбек болады. Патша балаларымның қайсысын таққа отырғызсам екен деп ойлана бастайды. Қанша ойланса

да, таққа қайсысын отырғызуды білмейді: себебі үшеуі де таққа лайықты еді.

Содан соң патша ақылшыларын жиып алып ақылда-сады.

– Патшалығымда тұратындардың бәрі жақсы өмір сүретіні өздеріңізге белгілі. Мен мемлекет ісінен қол үзбекшімін, бірақ үш баламның қайсысын таққа отырғызуды және қайсысының мен сияқты халық қамын ойлайтынын білмей отырмын. Сендерге беретін бұйрығым: ханзадаларды сынап, үшеуінің қайсысы менің орныма лайықты екенін айтындар.

Патшаның ақылшылары мен ақсүйек мырзалары көп ойланып, толғанып, ақырында ханзадаларды қалай сынаудың әдісін табады. Олар патшаның балаларына бірдей етіп ақша бөліп беріп, бөтен елге жөнелтпек болады. Кімде-кім ақшасын орынды жұмсаса, сол әкесінің тағына отыруға лайықты дейді. Патша бұл шешімге келіседі.

Сонымен, бірнеше күннен соң ханзадалар алыс сапарға шығады. Олар кемеге отырып, жүзіп кетеді. Ұзақ жүзіп, құрлыққа жеткенде жағаға түсіп, әрқайсысы әр жаққа кетеді және бір жылдан соң сол жерде кездеспек болып келіседі.

Ағайынды үлкен екеуі саудамен шұғылдануды ойлайды. Көбірек ақша тауып, баю үшін екеуі екі жаққа кетеді. Ал ең кіші ханзада не істерін білмей, жайлап теңіз бойымен жүре береді. Жан-жағына қарап ұзақ жүреді, бір кезде ханзада тасқа отырып алып, үй-ішін ойлап, сарыуайымға түседі. Бір мезетте үстіне сопы киімін киген қарт адамның алдында тұрғанын көреді.

– Қайдан келдің, жігітім, қайда бара жатырсың? – деп сұрайды қарт.

Ханзада бұл жаққа қалай келгенін айтып береді. Соны тындап болып:

– Балам, саған лайықты бір істің барын білемін, бірақ ол әркімнің қолынан келе бермейді. Ол іспен айналысу үшін ақша құмар болмау керек. Егер пайдакүнемдіктің сонына түспесең, кейін қалағаныңның бәрін аласың, – дейді.

– Мен сіздің айтқаныңыздың бәрін бұлжытпай орындаймын, – дейді ханзада.

– Жарайды. Олай болса, бар ақшаңа бидай сатып ал

да, теңіздің жағасына үйгіз. Содан соң күнде таңертеңгісін және кешке үйіндіден бір-бір қап бидайды алып, теңізге төк. Бидайың бітсе де, бұл жерден кетпе.

Осылай дейді де, қарт жоқ болып кетеді. Қарттың айтқан ақылын тыңдап, ханзада бар ақшасына бидай сатып алады да, теңіздің жиегіне үйіп, жанына өзіне шатыр тігеді. Күн сайын бидайды екі қаптан суға төге береді, ал өзі бидайдың бір уысын талшық етеді. Күннен-күнге үйілген бидай азая береді. Бір күні бидай бітеді, өзіне талшық ететін бір уыс бидай сатып алуға бақыр ақшасы да жоқ.

Ханзада жағада отырып: «Ой, ақымақ басым-ай! Үйден неге ғана кеттім екен. Біреудің өтірік сөзіне сеніп, бар ақшамнан айрылдым. Өз басыма жақсылық жасай алмасам, маған патша болу қайда», – деп қайғырады. Бұл жерден енді кетуім керек дейді. Ханзада ертеңгісін кейін қайтуды ойлап, жатып қалады.

Сол күні теңіз балықтары күнде жеп жүрген жемін бекер күткен еді. Ханзаданың суға тастаған бидайының қызығын бір үйір балық көріп жүрген-ді. Нақ сол күні балықтардың патшасы да жүзіп келген екен. Бірақ күндегідей жем болмайды. Сонда балық патшасы балықтардан:

– Бұл қалай? Жарты жылдай бізді жемге тойғызып еді. Не себепті бүгін жем төкпеді? Осының бәріне өзіміз кінәлі емес пе екенбіз? Айтындаршы, бізді осы уақытқа дейін тамақтандырып жүрген адамның қайырымдылығының қарымын қайтардыңдар ма? Қандай да болмасын сыйлық бердіңдер ме? – деп сұрайды.

– Жоқ, әміршім! – деп бағыныштылары жарыса жауап береді. – Біз ешқандай да сыйлық берген жоқпыз!

– Не болғанын енді түсіндім, – дейді балық патшасы. – Біз жақсылықты білмегеніміз үшін сазайымызды тарттық. Қатемізді түзеуіміз керек. Менің сендерге берер бұйрығым: барлық бағыныштыларым су астынан қымбат асыл тастарды тауып, таңертеңнен қалдырмай мейірімді қамқоршымызға шығарып берсін.

Түні бойы балықтар әміршісінің бұйрығы бойынша теңіз түбінен асыл тастарды шығарып, ханзаданың шатырының жанына үйіп тастайды. Түнімен асыл тас тасыған

балықтың көптігінен теңіз беті жыпырлап кетеді. Теңіз шолпылынан таңға жақын оянған ханзада шатырының жанында үйіліп жатқан ғажап асыл тастарды көреді. Бұл байлықтың қайдан пайда болғанын ол бірден түсініп: «Мен өзімді бекер бақытсыз санаппын. Ағаларымның келетін мезгілін тосып, осы жерде жата берейін» деп ойлайды.

Асыл тастарының біразын сатып, одан түскен ақшаға тағы да бидай алады. Енді теңіз балықтары жемді бұрынғыдан да мол алатын болды. Бұдан кейін ханзада тезек сатып алып, әрбір тезектің ішіне бір-бір асыл тастан тығады.

Жыл өтіп, ағалары да келеді. Бір ағасы жыл бойы мата сатып, көп пайда тауыпты. Екіншісі азық-түлік дүкенін ұстап, көп ақша түсірген. Олар інісінің үйілген тезектен басқа еш нәрсесінің жоғын байқап, мазақтап күледі.

– Ой, ақылсыз-ай! Берген ақшаны текке құртқан екенсің! Бар байлығың осы тезек пе? – дейді оған.

Ханзадалар жиған-терген байлықтарын кемеге тиеп, үйлеріне қайтады. Інісінің тезектерін қорғаштап, кемеге тиегенін көріп, ағалары күлкіге қарық болады. Жолда кемең отыны бітіп, тамақ істелмей қалады. Сол кезде ағалары інісін келемеждеп, әкеле жатқан тезегінен сұрайды. Кіші ханзада үн-түнсіз тезектің ішіндегі асыл тастарды ептеп суырып алып, тезегінен жағуға береді.

Ханзадаларды үй-іші қуана қарсы алып, әкесінің сарайына алып келеді. Келгеннен кейін олар өздерінің шет жерде қалай тұрғандарын, қалай ақшаларын үнемдеп жұмсауға тырысқандарын әңгімелеп айта бастайды. Ағалары жиған-терген мүліктерін көрсетеді, патшаның ақылшы ақсүйектері мен төрелері олардың әкелген қаржыларын санап та үлгереді. Кезек інісіне келеді. Малайлар жапаны үй ішіне әкеліп үйгенде, ханның қызметкерлері мырс-мырс күледі.

– Бір көргеннен көз тартып жылтырағанның бәрі алтын емес. Дүниеде бірден көзге түспейтін баға жетпес байлықтар да болады, – дейді сонда кіші ханзада.

Осылай деп ол жапаларды бөліп, ішінен асыл тастарын шығара бастайды. Патшаның алдында үйіліп қалған асыл тастарды көрген қызметкерлер көпке дейін естері шығып, танданумен болады.

Бұл байлықты қалай тапқанын ханзада әңгімелеп айтып бергенде, кіші ханзаданың тек ақылды ғана емес, тапқыр екендігі де айқын болады.

– Паһ, паһ! – деп мырзалар қолпаштап жатыр. – Міне, бізге керегі осындай патша!

Бірнеше күннен кейін кіші ханзаданы қошаметпен таққа отырғызады. Ол ағаларына кек сақтамай, екеуін де жоғары қызметке тағайындайды. Содан былай мемлекетіндегілер тату-тәтті өмір сүрсе керек.

АҚЫМАҚ БРАХМАН¹

Бір брахманның ұрысқақ әйелі болыпты. Қашан көрсен де біреумен ұрсысып жатқаны. Әйтсе де үй-ішін тап-тұйнақтай қып ұстайды екен. Ал брахманның өзі сондай жалқау адам болыпты, сонысына қарамай тәтті-дәмді тамақтанғанды жақсы көреді екен.

Бір күні брахман үйіне келсе, әйелі бидай тазалап отыр екен. Ол жатып ашуланып:

– Сенің бұның қалай, күні бойы бидай тазалаумен отырсың ба? Тамақ та дайындамағансың ғой? Ал менің қарным аш! Тәтті тоқаш пісірем дегенің қайда! Қашанғы күтуге болады! – дейді.

Әйелі де қатты ашуланып, сыпырғышты ала салып, брахманға қарай сілтеп:

– Иә, осы сен үшін қазір пісіре қоярмын! Үйде тышқан кеміреп ештеңе жоқ, бақыр тиының болмай тұрып, тәтті тоқаш жегің келеді, ә! Көрдін бе, мұның мырзасынуын! Жоғалт көзінді, әйтпесе көресінді көрсетермін! – дейді.

Брахман әйелінің ұрысқанына шыдай алмай ренжіп, үйінен кетпек болады. Осы да өмір ме деп ойлап, ақыры кетіп тынады. Бір диуана өзін шәкірт етіп алғанша беталды қаңғып жүреді.

Брахман көпті көрген дана қарттан тәлім алып, ғылымның әр саласынан үйреніп тұра береді. Бір күні үй-іші есіне түсіп, қайтқысы келеді. Кітаптарын қолты-

¹ Үндістандағы жоғары қастаның мүшесі.

ғына қысып, аса таяғын ала салып, ешкімге ештеңе демей, үйіне кете береді.

Брахман үйіне жақындап келгенде, әйелінің төтті тоқаш пісіріп жатқанын сезеді. Ол есік сыртынан тыңдап тұрып, әйелінің ыстық майға қанша тоқаш тастағанын санай бастайды. Барлығы жиырма бір тоқаш болып шығады. Әйелі тоқашын пісіріп болып, қолын жуа бастаған кезде, брахман сырттан дауыстап:

– Бәйбіше, үйдесің бе? Мен қайтып келдім, – дейді.

Үйіне кіріп, көрген-білгенін әйеліне айта бастайды.

– Мен ғылымның көп саласын оқып-үйрендім.

Әйелі оған сенбейді:

– Ғылым сенің не теңің? Бекер сөйлеме! Жарайды, қорықпай-ақ қой, тимеймін. Осы уақытқа дейін қайда қаңғып жүрдің? – дейді.

– Байқаймын, сен сол бұрынғыдай мені адам демейсің-ау. Ал мен болсам көп нәрсені үйрендім. Мәселен, сенің бүгін тоқаш пісіретінін күні бұрын білдім, әуелі қанша тоқаш пісіргенің де маған аян. Айтайын ба – дәл жиырма бір тоқаш пісірдің.

Әйелі таң-тамаша болады, ал брахман:

– Бұл ештеңе емес. Мен одан да зорын білемін. Үндістанның қай жерінде кімдердің қашан тоқаш пісіретініне дейін айта аламын, – деп соғады.

Мұны естіген әйелі шынында күйеуім үлкен дана болып қайтқан екен деп ойлайды. Оны қадірлеп, алдына тағам қойып, өзі күйеуінің қандай дана болып келгендігін көршілеріне айтуға асығып шығып кетеді. Бұдан былайғы кезде біреулердің үйіне ұры-қары түссе, немесе қорадағы малы жоғалса, ол бірден тауып береді деп мақтанады.

Ауылдың бар халқы брахманды көруге жиналады. Олардың келгені брахманға өте жақсы болады. Ол маңғазданып, пальманың жапырағынан жасалған кітабын ашып, бірденелерді түсіндіре бастайды, бірақ ешкім оны түсінбейді. Түсінбеген сайын, оның даналығына халықтың сенімі арта түседі.

Содан брахманның даңқы елге жайылып, бұдан былай қамсыз өмір сүре бастайды. Ол ауруларды емдеп, жын-шайтандарды аластайтын болады. Бір күні кір жуушы Мотидың есегі жоғалып кетеді. Моти ауыл-аймақты

түгел шарлап, есегін таба алмайды. Содан соң брахманға келіп:

– Құрметті данышпаным, есегімнің қайда екенін айтшы! Айтпайынша, ешқайда кетпеймін, – дейді.

«Құрып қалғыр-ай! Өтірігім ашылып қалмаса жарар еді» деп ойлайды брахман.

– Қазір қолым тимейді. Қолым босаған соң, сенің ісіңмен айналысамын. Жер құдайы – құдай-ана Бхаваниға сыйынып алайын. Содан кейін барып айтамын. Оған дейін есік алдында отыра тұр. Кетіп қалып жүрме, әйтпесе бәрін бүлдіресің.

– Қайда кетпекпін, құрметті данышпаным?! Бар сенгенім сен ғанасың.

Брахман үйіне келіп:

– Енді не істеуім керек? Кәне, шатырымды әкеліп берші! – дейді.

Әйелі оған шатырын әкеліп береді. Брахман күннің күйіп тұрғанына қарамастан, тал түсте үйінен шығып кетіп, төңіректі түгел шарлап, орман-тоғайды аралап, кір жуушының есегін әбден іздейді. Ақыры шаршап ашуланып келіп, кір жуушыға:

– Мәселе былай: әйел құдай – Бхавани қатты ашулы. Сондықтан сен менің мазамды алма. Үйіңе қайт, ертең есегің табылады, – дейді.

Кір жуушы әйел құдайдың ашулы екенін естіп, онымен сөз таластырмай-ақ үйіне қайтады. Ал брахман түнімен ұйқтамай, не істесем екен, қалай тауып берсем екен деп ойланумен болады, қасында қорылдап жатқан әйеліне ыза-сы да келеді. Бір мезетте үйдің жанынан тасыр-тұсыр естіледі. Брахман ұшып тұрып, әйелін жұлқылап:

– Тыңдашы, тысырлаған немене? – дейді.

– Ұры емес пе екен? – деп әйелі абыржиды.

Брахман ұрыдан жаман қорқатын-ды. Қорыққанынан тығылып қалмақ болады. Әйелі батыл еді.

– Сені де брахман дейді-ау! Кәне, жүр! Мен жарық қылайын, сен ұрыны ұстап ал! – дейді.

Қорқыныштан брахманның тынысы тарылады, бірақ бармауға амалы жоқ. Қасиетті таспиығын ұстап, қатты дауыстап дұғасын оқып, өзін-өзі күштеп сыртқа шықса, бірдеңе қарайып тұр. Артына қарай шегіншектеген брах-

манды әйелі алға итеріп жібереді. Сол кезде брахман түп-тура ұрының үстінен түседі. Брахман ұрыны ұстай алып, жықпақшы болады, бірақ қорыққанынан қалтырап шамасы келмейді. Соның арасынша әйелі де келіп:

– Е-е, бұл ұры емес қой. Әлгі кір жуушының жоғалған есегі ғой, – дейді.

Брахман есекпен айқасып жүргенде, есектің жүгені мойнына оралып қалады. Брахманның есі шыққаны соншалық, тіпті біреу өзін тұншықтырғандай бар даусымен айқай салады. Айқайлаған дауысқа көршілері жиналады. Брахман ептеп есін жияды. Әйелі де оны лезде үйіне кіргізіп жіберіп, көршілеріне:

– Данышпаным есекті дуалап, осында келтірем деп түні бойы дұғасын оқып шықты. Байғұстың шаршағаны соншалық, тіпті есінен танып құлады, – дейді.

Көршілері кеткеннен кейін, әйелі есекті есік алдына әкеп байлайды. Содан кейін брахманның басын маймен ысқылай бастайды. Ал ол әлі ұрымен айқасып жүрмін деп ойлайды. Брахманның есі әрең кіріп, ақыры кір жуушыны шақыртады. Келген кір жуушы есегін көріп, қуанып кетеді.

Осыдан кейін брахманның данқы одан сайын арта түседі. Данқы патшаның құлағына жетеді. Дәл осы кезде патша қызының қымбат асыл алқасы жоғалған еді. Іздеп-іздеп таба алмаған екен. Тіпті ең әйгілі жұлдыз санаушы көріпкелдер де көмектесе алмапты.

Бір күні брахман есігінің алдында тұрған қарулы әскерді көреді. Олар бұған құрметпен бас иіп, патша сарайына келіп, қызымның алқасын тауып берсін деген патша жарлығын жеткізеді. Брахман қорқып кетеді. Есекті тауып беру оңайға түскен еді, ал бұл жолы өйтіп құтыла қоймас.

Қорқыныштан дірілдеген брахман патша жіберген үсті жабық зембілге отырып, патшаның сарайына келеді. Көп сөзге келмей-ақ патша оған алқаны тап деп бұйрық береді. Брахман ұрыны тапса, көп сыйлық алады, таппаса түрмеге қамалады.

Патшанын осындай бұйрығын естіген кезде брахманның есі шығып кетеді. Мұндай жағдайда сыйлықты ойлау қайда, тек аман-есен құтылуы керек қой. Ол есін жиып, аз-кем батылданып, патшаға: